

Новохатська Н. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

АНТИЦИПОВАНІ Й ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ РОЗМОВНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ЗНАКИ ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню знакової природи розмовних конструкцій, виявленню співвідношення між їх денотатами, сигніфікатами та референтами й встановленню їх природи як елементів соціокультурного коду мовної спільноти.

Ключові слова: денотат, сигніфікат, референт, антициповані й інвертовані розмовні конструкції, розмовне мовлення.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок з науковими завданнями. Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвосеміотиці вчені продовжують досліджувати загальні проблеми знакової природи мовних одиниць [14, с. 37–65], [11]. Проте у зв'язку зі зміною лінгвістичної наукової парадигми на перше місце висуваються такі аспекти власне лінгвосеміотики, як семіотика і культура [12, с. 2–4], [13, с. 83–103]; когнітивна семіотика [10, 4–6], семіотика та електронна обчислювальна техніка [9, с. 4–6] тощо. На відміну від цієї тенденції у статті вперше робиться спроба опису розмовних конструкцій (інтертекстуальних та антиципованих) як знаків художнього мовлення, що і становить актуальність даного дослідження.

Мета статті – охарактеризувати розмовні конструкції з точки зору їх семіотичної природи.

Завдання статті:

- проаналізувати підходи науковців до розуміння структури знаків;
- встановити знакову природу вказаних розмовних конструкцій.

Предмет дослідження: розмовні конструкції у стилізованому мовленні.

Об'єкт дослідження: денотати, сигніфікати та референти різних типів розмовних конструкцій.

Матеріал дослідження: англійські та українські художні тексти

Наукові результати. Існують два підходи до розуміння семіотики, які були незалежно започатковані американським логіком та філософом Ч. Пірсом [4] і швейцарським лінгвістом Ф де Сосюром [8].

Перший підхід – філософський, заснований свого часу Ч. Пірсом, який з філософських позицій вперше розробив основи семіотики, виокремивши три розділи: чисту граматику, логіку та чисту риторику. Велику увагу дослідник приділяв класифікації знаків [4, с. 57–62]. На основі трьох трихотомій останні були поділені на десять категорій. Згідно з першою трихотомією виокремлюються знаки-квалісігнуми (якість, яка є знаком), знаки-сінсігнуми (речі, що реально існують, річ чи подія, які є знаком) та знаки-легісігнуми (закон, що є знаком). Ідеї Чарльза Пірса розвинув американський філософ Ч. Морріс, увівши в науковий обіг поняття семіозису, тобто процесу, в якому щось функціонує як знак, та виділивши основні його компоненти: знаковий засіб (те, що виступає як знак), десігнатум (те, на що вказує знак), інтерпретанта (вплив, через який відповідна річ стає для інтерпретатора знаком) та

інтерпретатор [2, с. 47]. При цьому дослідник наголошував, що кожен знак має свій десигнат, однак не в кожного знака є денотат, тобто ситуація, коли об'єкт референції реально існує.

Другий підхід формувався працями Фердінана де Сосюра, який під лінгвістичним знаком розумів не поєднання речі та назви, а єдність поняття та акустичного образу, що не є “матеріальним звучанням, суто фізичною річчю, а є психічним відбитком цього звучання, уявлення, яке ми отримуємо про нього від наших органів чуттів” [8, с. 87]. Фердінан де Сосюр пропонує залишити слово *знак* для назви цілого, загального і вживає терміни *позначене (сигніфікат, поняття)* та *позначення (сигніфікант, акустичний образ)* [8, с. 89]. Дослідник наголошує на довільності зв'язку між позначеним та позначенням, проте пояснює, що мовці не можуть довільно вибирати позначення, а повинні використовувати те з них, яке визнане певною мовною спільнотою. Окрім того, Ф. де Сосюр підкреслює лінійний характер позначення [8, с. 90–93].

Досліджуючи структуру знаків, М. В. Нікітін компонентами позначення називає денотат та референт, а також формує основні відмінності між ними: денотат – родовий термін на позначення, яке існує реально чи вигадане, в той час як референт – позначення, що реально існує; денотат – позначене, як воно інтерпретується слухачем, референт – те позначене, яке має на увазі мовець; референт – позначене як цілісність, денотат – певний аспект, сторона позначення [3, с. 12–13]. Також учений розмежовує денотативне та сигніфікативне значення, уточнюючи, що “хоча денотативне значення виникає по відношенню знака до предмета, а сигніфікативне – знака до поняття, знак не відповідає прямо речі, він опосередкований поняттям про річ” [3, с. 83–84].

Підсумовуючи різні підходи до виділення структури знаків, слід сказати, що кожен знак має денотат [об'єкт в позамовній ситуації], сигніфікат [ментальне відображення певного об'єкта позамовної дійсності], референт [конкретний предмет мовлення].

Кожне висловлення співрозмовника, незалежно від того, чи звучить воно в розмові, чи зафіксоване на письмі, виражає певне усвідомлення мовцем дійсності, закодоване за допомогою знаків. Основне завдання слухача або читача полягає в декодуванні змісту висловлення, тобто в творенні тієї інтерпретанти, про існування якої вперше заговорив Ч. Пірс. У колективній монографії “Знак. Слово. Текст: Семіотичні аспекти мовних одиниць різних рівнів” докладно розглядають основні принципи декодування змісту тексту. Зокрема, З. М. Ветчинкіна [1, с. 135–136] зазначає, що цей процес відбувається через читання і обов'язково включає мисленнєві операції порівняння, аналізу, синтезу, узагальнення, абстракції тощо для відновлення ходу думок автора і збагнення змісту написаного. Знання, необхідні для декодування, не зведені лише до мови, а передбачають соціальний контекст висловлення, уміння відтворювати з пам'яті інформацію, планування та управління дискурсом тощо. З цього випливає, що процес читання полягає у виокремленні та переробці інформації з тексту, наслідком якого стає розуміння, що складається з двох послідовних ступенів: 1) мовного розуміння та 2) збагнення значення або декодування.

А. Сеше [6, с. 109] наголошував, що “подібно тому, як використання мовного знаку для вираження поняття звільняє уяву мовця, так і використання звичної

граматичної форми для вираження думки звільняє усвідомлену психічну діяльність, що може бути пов'язаною з цією думкою”.

Таким чином, РК (розмовні конструкції) за своєю онтологією мають знакову природу, при цьому кожний тип РК відображає певну комунікативну ситуацію та поведінку співрозмовників [5], що формуються залежно від усвідомлення учасниками спілкування соціокультурного та мовного кодів.

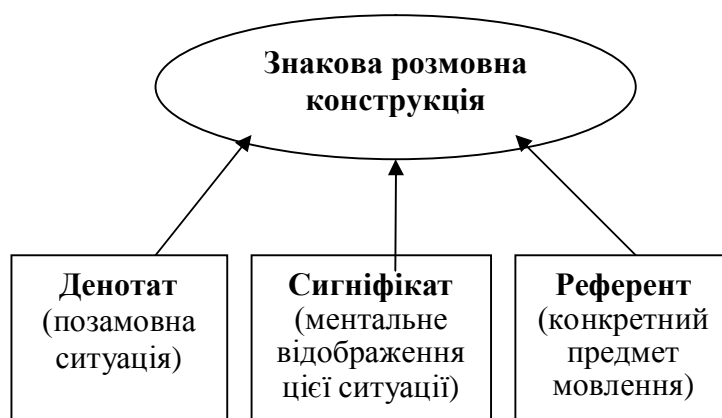


Рис. 1. Знакова природа розмовних конструкцій

Для декодування знакової природи конструкцій розмовного мовлення (РМ) (антиципованих РК, інтертекстуальних РК), слід описати основні ситуації, в яких вживається та чи інша РК, беручи до уваги єдність позначення та позначеного.

Конструкції з антиципацією вживаються в ситуаціях РМ, в яких ідеться про інтонаційне та структурне виокремлення певної людини чи речі в комунікативному контексті для вираження суб'єктивного ставлення мовця до об'єкта. У таких ситуаціях РМ мовець називає в першу чергу ті речі, які під час мовлення його найбільше цікавлять, тобто виявляється психологічна особливість кожного індивіда [7, с. 17–18]. Наприклад, синтаксична конструкція укр. *Ні, вона навіть кмітлива й дотепна, ця дівчина*. Денотатом в цій РК є ситуація обговорення поведінки певної дівчини як молоді неodrуженої особи жіночої статі, сигніфікатом – відображення у людській свідомості денотату та вираження схвалення вчинків дівчини, а референтом – конкретна дівчина, про яку йдеться у даному висловленні. В антиципованих РК з референційною тотожністю займенника та іменника сигніфікативне значення конструкції зосереджено саме в іменнику, який виконує функцію уточнення; займенник взагалі не має ані сигніфікативного, ані денотативного значення: він є лише референтом, що вказує на сигніфікат.

Інтертекстуальні РК є знаком, денотатом якого виступає позамовна ситуація, що міститься в джерелі цитування, а сигніфікатом – відображення та сприйняття цієї ситуації у свідомості мовців. Так, укр. *Добре, – пообіцяла Віра, – я поки подумаю і пообідаю, а ти, будь ласка, іди накресли пару формул*. Далі авторка пояснює походження цитати: *Останній вираз вона підхопила з фільму “Сімнадцять миттєвостей весни” – так сказав Штірліц п'яній дамі, яка чіплялася до нього в ресторані*. Адресант цитує фразу *іди накресли пару формул*, денотативне і

сигніфікативне значення якої збігаються в ситуації спілкування та в кінофільмі.

РК, представлена кіно-фразою, посилається на окремий епізод із певної стрічки, що пояснює суть висловлення та мету його вживання. РК такого типу використовують у ситуаціях РМ, де їх денотатом виступає річ чи людина, про яку згадується у висловленні. *Ну и роза у тебя, Шарапов*. Денотатом слова *роза* є передня частина обличчя людини, сигніфікатом – розуміння передньої частини обличчя як перекошеного, скривленого обличчя мовцем, а референтом – обличчя певної людини, тобто Шарапова. Денотат із висловлення співвідноситься з відповідним денотатом у кінофільмі, створюючи у свідомості людей не лише зв'язок між двома денотатами, що сприяє встановленню розуміння між співрозмовниками, а й чітко відтворює уявну картину подій. Такий механізм побудови висловлення мають фрази на зразок рос. *Икра заморская, баклажанная; Спортсменка, комсомолка и просто красавица; Show me the money; Nobody puts Baby in the corner*. Тут ідеться про кодифікацію інформації (наявну систему знаків), яку передає один мовець іншому. Необхідною умовою такої передачі є належність співрозмовників до одного мовного середовища, коди (знаки) якого зрозумілі обом мовцям.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Стилізовані розмовні конструкції є знаками художнього мовлення, семіотичний характер яких залежить від денотата (позамовної ситуації), референта (конкретного предмета мовлення) та сигніфікату (ментального відображення позамовної ситуації). Перспективою подальших розвідок є встановлення знакової природи різних типів розмовних конструкцій.

Л і т е р а т у р а :

1. Знак. Слово. Текст : Семиотические аспекты языковых единиц разных уровней : Коллективная монография. – Тюмень : Изд-во Тюменского гос. ун-та, 2001. – 204 с.
2. Моррис Ч. У. Основания теории знаков // Семиотика : Антология / сост. Ю. С. Степанов. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 702 с.
3. Никитин М. В. Знак-значение-язык : учеб. пособ. / Михаил Васильевич Никитин. – СПб. : Изд-во им. А. И. Герцена, 2001. – 226 с.
4. Пирс Ч. Логические основания теории знаков / Чарльз Пирс // Начала прагматизма / пер. с англ., предисл. В. В. Кирющенко, М. В. Колопогика. – СПб. : Лаборатория метафизических исследований философского факультета СПбГУ, Алтай, 2000. – Том II. – 352 с.
5. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Эдвард Сепир. – М. : Прогресс, 1993. – 655 с.
6. Сеше А. Очерк логической структуры предложения / Альбер Сеше ; [пер. з фр. В. М. Алпатова]. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 224 с.
7. Скребнев Ю. М. Типичные конструкции синтаксиса английской разговорной речи : пособ. для учителей / Юрий Максимович Скребнев. – Уфа : Башкирский гос. ун-т им. 40-летия Октября, 1962. – 37 с.
8. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Фердінан де Сосюр. – К. : Основи, 1998. – 324 с.
9. Debatin B. Metaphors and Computers / Debatin B. // Semiotic review of books. – Thunder Bay, 1992. – Vol. 3.1. – P. 4–6.
10. Dywan J. The Neurosemiotics of Conscious Perception / Dywan J. // Semiotic review of books. – Syntax and Semantics, 1993. – Vol. 4.1. – P. 4–6.
11. Hookway C. Short on Pierce's Early Theory of Signs / Hookway Christopher // Transactions of the Charles S. Peirce Society. – Indiana, 2007. – Vol. XLIII. – № 4. – P. 619–625.
12. Ikegami Y. The Empire of Signs : Semiotic Essays on Japanese Culture / Ikegami Y. // Semiotic review of books. – Thunder Bay, 1991. – Vol. 2.3. – P. 2–4.

13. *Ipsen G.* From environment to culture : Aspects of continuity / Guido Ipsen // Sign Systems Studies. – Tartu, 2006. – Vol. 34.1. – P. 83–103.
14. *Quieros J.* Semiosis and pragmatism : Toward a dynamic concept of meaning / Quieros Joao, Merrel Floyd // Sign System Studies. – Tartu, 2006. – Vol. 34.1. – P. 37–65.

Новохатская Н. В. Антиципированные и интертекстуальные разговорные конструкции как знаки разговорной речи.

Статья посвящена исследованию знаковой природы разговорных конструкций, определению соотношения между их денотатами, сигнификатами и референтами, а также выявлению их природы как элементов социокультурного кода языкового сообщества.

Ключевые слова: денотат, сигнификат, референт, антиципированные и интертекстуальные разговорные конструкции, разговорная речь.

Novokhatska N. V. Anticipated and intertextual conversational constructions as signs of speech.

The article investigates sign nature of conversational constructions, defines correlation of denotaum, significatum and referent, as well as states their nature as the elements of social and cultural code of speech community.

Keywords: denotaum, significatum, referent, anticipated and intertextual conversational constructions, speech.

Овчинникова І. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КЛАСИФІКАЦІЇ ДІЄСЛІВ ДІЇ

У статті обґрунтовано загальний поділ дієслів дії за семантичним показником ‘сфера активності суб’єкта’; розкрито взаємозв’язок між поняттями “діяльність” і “активність” та виявлено їхні відмінності; з’ясовано лінгвальні й екстралінгвальні підстави, за яких “дія” може бути витлумачена як структурна одиниця “діяльності”.

Ключові слова: диференційна сема, дієслово, дія, діяльність, суб’єкт, активність.

Попри те, що загальної семантичної типології дієслів дії в українському і не лише українському мовознавстві досі немає, можна констатувати, що серед дослідників усталася традиція виділення дієслів фізичної дії (А. Шумейкіна, І. Джочка), руху і переміщення (О. Митрофанова), мовленнєвої дії (Н. Ніколаєва), інтелектуальної дії (А. Загнітко, Л. Мелешкевич). Як правило, ці дієслова називають такими, що перебувають у центрі дієслівної системи, оскільки вони виражають типове значення дії і мають повний набір ознак, що засвідчують їхню акціональність і “семантико-граматичну повновісність” [8, с. 70].

Традиція виділення названих груп (полів, семантичних класів) дієслів як таких, що експлікують уявлення про різнотипні дії у мовознавстві доволі давня, однак її логічні підстави досі не знайшли належного теоретичного обґрунтування.

Усвідомлення принципів такого розподілу випадку змушує звернутися до наук, що покликані виявити онтологічну сутність такого явища, як дія, і обґрунтувати ті його таксономічні ознаки, які в подальшому можуть бути інтерпретовані в межах лінгвістичної науки як денотативні.